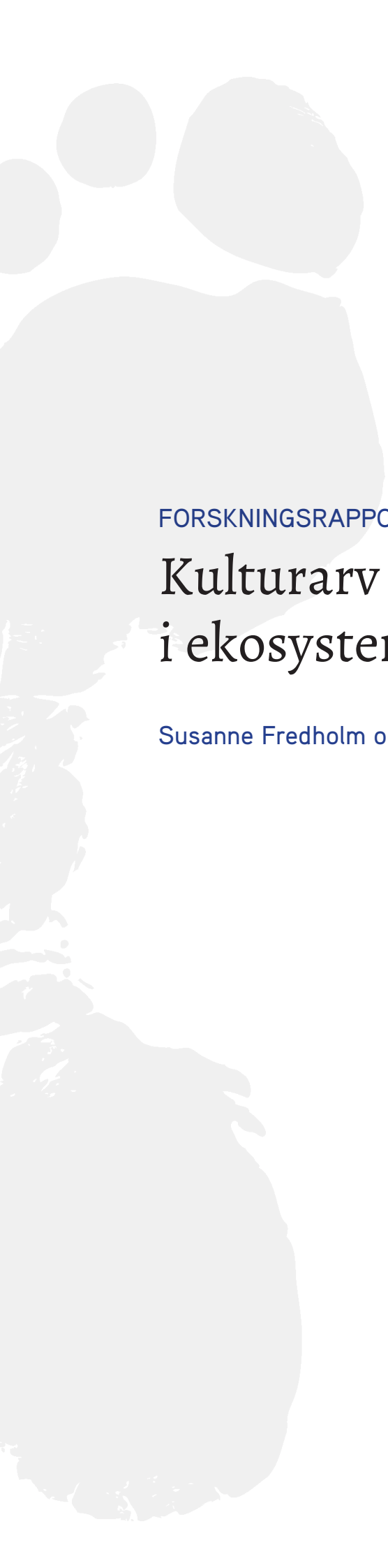

FORSKNINGSRAPPORT

Kulturarv och kulturmiljö i ekosystemansatsen

Susanne Fredholm och Krister Olsson

Författare:

Fil.dr Susanne Fredholm, Göteborgs universitet

Docent Krister Olsson, Göteborgs universitet

Titel:

Kulturarv och kulturmiljö i ekosystemansatsen

Nyckelord:

kulturarv och kulturmiljö, planering, kulturella ekosystemtjänster,
värderingsindikatorer

ISBN:

978-91-983911-3-8

Projektnummer:

1803-7

Förlag:

Kulturlandskapet

Layout:

Andreas Hansen/Omland Form och Fotografi

Adress:

Kulturlandskapet

Ekelidsvägen 5

457 40 FJÄLLBACKA

www.kulturland.se

Innehållsförteckning

Abstract	4
Förord	5
1. INTRODUKTION	
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte	8
1.2 Frågeställningar	8
1.3 Metod och material	9
2. KULTURARV OCH KULTURMILJÖ I TEORETISKT PERSPEKTIV	11
3. RESULTAT	
3.1 Kompetens inom vägledningsarbetet	15
3.2 Definition av begreppen kulturarv och kulturmiljö inom ekosystemansatsen	16
3.3 Undersökningsenheternas geografiska skala och innehåll	19
3.4 Implementeringsstrategier	22
4. DISKUSSION: KULTURARV OCH KULTURMILJÖ I EKOSYSTEMANSATSEN	
4.1 Begreppsanvändning: kulturarv och kulturmiljö som objekt eller process	25
4.2 Undersökningsenheten: Kulturarv och kulturmiljö relaterat till geografisk skala och innehåll	27
4.3 Kritisk reflektion över implementeringsstrategier	27
5. KÄLLFÖRTECKNING	
5.1 Litteratur	31
5.2 Elektroniska källor	32

KULTURARV OCH KULTURMILJÖ I EKOSYSTEMANSATSEN

Fil.dr Susanne Fredholm, Göteborgs universitet

Docent Krister Olsson, Göteborgs universitet

Abstract

Denna arbetsrapport presenterar en analys av hur begreppen kulturarv och kulturmiljö redovisas och används inom ekosystemansatsen i elva svenska vägledningar och rapporter på lokal, regional och nationell nivå.

Utgångspunkten är att svenska regeringen har som mål att värdet av ekosystemtjänster ska vara allmänt kända och integreras i ekonomiska ställningstaganden, politiska avväganden och andra beslut i samhället senast 2018. En kritisk analys utifrån samtida kulturarvsteori görs över hur kulturarv och kulturmiljö beskrivs antingen som ett objekt eller en process samt hur dessa begrepp relaterar till ekosystemets/ undersökningsenhetens geografiska skala. Vidare undersöks vilka implementeringsmetoder som förespråkas.

Resultaten visar att kulturarv definieras sammantaget mycket brett, förenklat och diffust. Det råder otydlighet gällande materiellt, immateriellt och biologiskt kulturarv och sällan berörs det faktum att de olika kulturarvsformerna är svåra att särskilja från varandra. Endast en rapport beskriver kulturella ekosystemtjänster som någonting som uppstår utifrån individens behov, vilket går i linje med ett perspektiv på kulturarv som process, dvs. någonting som skapas utifrån samtidens behov. Övriga vägledningar och rapporter beaktar materiellt eller biologiskt kulturarv som objekt såsom murar, alléer eller parker. Det råder stor variation gällande hur geografiska avgränsningar ska göras eller huruvida arkitektur och stadsbyggnad, som ibland beskrivs som kulturarv, ingår som underlag i ekosystemtjänsteanalyser i planering av (stads)landskap. Vägledningarna och rapporterna överensstämmer någorlunda i ambitionen att hörsamma en mix av expert- och lekmanundersökningar. En avslutande kritisk reflektion belyser dock att den objekt-centrerade förståelsen av kulturarv och kulturmiljö försvårar förutsättningslösa lekmanundersökningar och gynnar traditionella inventeringar och expertutlåtanden. För att kulturarv och kulturmiljö ska rymmas inom ekosystemtjänstansatsen krävs en fortsatt riktning gentemot perspektivet på kulturarv som en process. Kulturvårdens profession kan utgöra en samverkanskompetens för ekosystemtjänsteanalyser, eftersom kulturarvsforskning som fokuserar på människans samspel med landskapet ger en teoretisk och metodologisk bas för vidareutveckling av ickemonetära värderingsindikatorer av kulturella ekosystemtjänster. Dessa indikatorer erbjuder metoder som kan ge en kompletterande och nyanserad tolkning av det befintliga begreppet kulturella ekosystemtjänster och särskilt avseende kulturarv och kulturmiljö.

Nyckelord: kulturarv och kulturmiljö, planering, kulturella ekosystemtjänster, värderingsindikatorer

Förord

Denna arbetsrapport har tagits fram inom ramen för FoU-projektet Kompensation, kulturmiljö och kulturella ekosystemtjänster som styrmedel, som finansierats av Riksantikvarieämbetets FoU-anslag.

Susanne Fredholm och Krister Olsson, institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet är ansvariga för analysen och arbetsrapporten

1. Introduktion

1.1 BAKGRUND

Denna arbetsrapport omfattar en analys av begreppen kulturarv och kulturmiljö såsom de kommer till uttryck och tillämpas inom ramen för kulturella ekosystemtjänster. Införandet av ekosystemtjänster är ett nytt verktyg i samhällsplaneringen som börjat användas av kommuner och som blivit föremål för forskningsinsatser och statliga utredningar.

Ekosystemtjänster är de funktioner hos ekosystem som gynnar oss människor, det vill säga upprätthåller eller förbättrar människors välmående och livsvillkor. Ekosystemtjänsterna kategoriseras vanligtvis i fyra grupper: stödjande, reglerande och försörjande samt kulturella ekosystemtjänster (MEA 2005, TEEB 2010). Denna arbetsrapport diskuterar de kulturella ekosystemtjänsterna med särskilt fokus på begreppen kulturarv och kulturmiljö. Kulturarv ingår som en kulturell ekosystemtjänst i den tongivande rapporten Millennium Ecosystem Assessment (MEA 2005). Tengberg et al. (2012, s. 14) beskriver hur MEA framhåller kulturarv:

...As special or historic features within a landscape that remind us of our collective and individual roots, providing a sense of continuity and understanding of our place in our natural and cultural environment. Heritage is thus conceptualised as landscape-related "memories" from past cultural ties, mainly expressed through characteristics within cultural landscapes.

Det internationella forskningsprojektet TEEB (The Economics of Ecosystem and Biodiversity, understött bl.a. av FN och Sida) har tagit fram en generell arbetsgång, med syftet att hjälpa lokala beslutsfattare att synliggöra och inkludera ekosystemtjänsterna i samhällsplaneringen. I TEEB (2010) delas de kulturella ekosystemtjänsterna in i fyra huvudområden: rekreation och friluftsliv, pedagogik, estetik/inspiration samt kulturarv.

Svenska riksdagen fattade beslut 2012 om att senast 2018 ska betydelsen av biologisk mångfald och värdet av ekosystemtjänster vara allmänt kända och integreras i ekonomiska ställningstagande, politiska avvägningar och andra beslut i samhället där så är relevant och skäligt (SOU 2013:68, s. 180). Regeringen lade därefter fram propositionen En svensk strategi för biologisk mångfald och ekosystemtjänster (Prop. 2013/14:141). Som ett led i att omsätta delar av förslagen i propositionen gav regeringen Naturvårdsverket i uppdrag att koordinera arbetet för grön infrastruktur i svenska land-, vatten- och havsområden och att kommunicera värdet av ekosystemtjänster samt att ta fram kunskapsunderlag och vägledning om ekosystemtjänster tillsammans med berörda myndigheter, bland annat Riksantikvarieämbetet¹.

Boverket har uppdrag att ta fram vägledning om hur ekosystemtjänster kan beaktas i planering och byggande enligt plan- och bygglagen (PBL). Andra centrala

¹ <https://www.raa.se/kulturarv/landskap/ekosystemtjanster-och-gron-infrastruktur/>, hämtad 2018-12-03.

myndigheter som till exempel Havs- och vattenmyndigheten, Skogsstyrelsen, Jordbruksverket och Trafikverket arbetar med underlag och vägledning i hur ekosystemtjänster kan hanteras inom deras respektive verksamhetsområden. Riksantikvarieämbetet har som ambition att människor ska tänka i tid för att kunskapen om kulturarvet är en förutsättning för en hållbar samhällsutveckling, men har ännu inte tagit fram en vägledning om kulturella ekosystemtjänster, kulturarv och hållbar samhällsutveckling. Myndigheten har dock varit involverad i framtagandet av en nordisk projektrapport om värdering av kulturmiljö och ekosystemtjänster (Tema Nord, 2015) samt skrifter om biologiskt kulturarv (se bland annat RAA, 2016). Länsstyrelserna ska med stöd av centrala myndigheter såsom Naturvårdsverket och Boverket utarbeta regionala handlingsplaner för grön infrastruktur och tillhandahålla planeringsunderlag gällande statliga och allmänna intressen.

Kommunerna ska i planering och prövning ta hänsyn till allmänna intressen enligt PBL där beaktandet och utveckling av ekosystemtjänster kan vara både ett hänsynstagande och ett sätt att lösa anpassning till klimatförändringar, skapa förutsättningar för bättre hälsa och välbefinnande samt minska buller och luftföroreningar. Naturvårdsverket (2016, s. 15) menar att eftersom utvecklingen av ekosystemtjänstbegreppet är i ett tidigt skede i Sverige innebär det att olika metoder och arbetssätt utvecklas parallellt. Standardisering och tydlighet finns ännu inte, men däremot en mängd olika förslag till arbetssätt, exempel, pilotprojekt, aktörer med erfarenhet som kan utgöra ett stöd den som vill orientera sig inom området och påbörja ett arbete med ekosystemtjänster.

1.2 SYFTE

Syftet med denna studie är att genomföra en analys av hur begreppen kulturarv och kulturmiljö redovisas, förstås och används inom ekosystemansatsen i vägledningar och rapporter på lokal, regional och nationell nivå. Studien tar sin utgångspunkt i etablerade teorier och begrepp inom samtida kulturarvsforskning. Fokus har därigenom riktats mot definitioner (beskrivningar) av begreppen kulturarv och kulturmiljö som antingen ett objekt eller en process, samt i relation till ekosystemets/undersökningsenhetens geografiska skala. Studien avslutas med en kritisk reflektion, med stöd i de samtida teorierna och begreppen, om hur olika perspektiv på ovanstående frågeställningar bör hanteras i framtida tillämpning av ekosystemansatsen så att kulturarv och kulturmiljö utgör integrerade delar.

1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR

Följande frågeställningar har formulerats för studiens genomförande:

- Vilken kompetens har författarna till vägledningarna/rapporterna?
- Hur kommer begreppen kulturarv och kulturmiljö till uttryck i vägledningar om ekosystemansatsen på nationell, regional och lokal nivå?
- Hur definieras undersökningsenheten/ekosystemet?
- Hur ämnar förvaltningen av kulturarv och kulturmiljöer omsättas i praktiken/implementeringsstrategier?

1.4 METOD OCH MATERIAL

För studiens och analysens genomförande har elva rapporter och vägledningar valts ut, se tabell 1. Valet av rapporter och vägledningar har baserats på aktualitet (max fem år gamla och följer på SOU 2013:68) och att de gemensamt täcker svenska nationella, regionala och kommunala angreppssätt, samt att de är tillämpliga i ett planeringssammanhang. Begreppsanalysen genomfördes med hjälp av sökorden ”kulturella ekosystemtjänster” samt sammansatta begrepp som t.ex. kulturvärde, kulturarv och kulturmiljö. När sökorden påträffades sammanställdes de i en matris. Begreppen ”kulturella ekosystemtjänster”, ”kulturarv” och ”kulturmiljö” noterades i egna kolumner medan övriga begrepp som innehöll ordet kultur sammanställdes i en gemensam kolumn. Till varje kolumn noterades även en kontextbeskrivning och sidhänvisning. På så sätt kunde sökordens kvantitet och sammanhang registreras.

Utgivare	Titel	År	Syfte
Nationell nivå			
Boverket & Malmö Stad	<i>BEST-projektet. För ekosystemtjänster tillräckligt stöd i PBL?</i>	2016	Översyn av befintligt lagstöd PBL erbjuder med syftet att bevara, stärka och skapa grönbå infrastruktur, det rådande kunskapsläget kring ekosystemtjänstbegreppet bland kommunala och regionala tjänstemän med ansvar för den fysiska planeringen, samt hur den nuvarande integreringen av ekosystemtjänster fungerar gällande översiktsplanering, detaljplanering, tillgång på planeringsunderlag och i själva planeringsprocessen.
Naturvårdsverket	<i>Ekosystemtjänster i praktiken.</i>	2016	Rapporten beskriver hittillsvarande svenska erfarenheter av arbetet med ekosystemtjänster. Underlag är intervjuer med tjänstemän från kommuner, länsstyrelser, nationella myndigheter, privata företag, miljökonserter och 25 exempel på arbeten med ekosystemtjänster.
Naturvårdsverket	<i>Värdering av kulturella ekosystemtjänster baserat på bidrag till livskvalitet</i>	2017	Rapporten presenterar hur etablerade teorier, begrepp och metoder från miljöpsykologisk forskning kring interaktionen mellan människa och naturmiljö kan bidra till förståelsen av kulturella ekosystemtjänster och deras värde.
Havs- och vattenmyndigheten	<i>Ekosystemtjänster från svenska sjöar och vattendrag. Identifiering och bedömning av tillstånd</i>	2017	Rapporten ämnar bidra med ökad kunskap om ekosystemtjänster och betydelsen av väl fungerande ekosystem för ett hållbart nyttjande av våra sjöar och vattendrag.
Skogsstyrelsen	<i>Skogens ekosystemtjänster – status och påverkan</i>	2017	Rapporten identifierar vilka ekosystemtjänster som är viktigast i svenska skogar. Hur ekosystemtjänster beskrivs, kvantifieras och värderas i relation till skog beskrivs och man diskuterar hur begreppet kan komma att användas i uppföljningen av de svenska miljö kvalitetsmålen.
Boverket	<i>PBL Kunskapsbanken. Ekosystemtjänster i den byggda miljön - vägledning & metod.</i>	2018	Denna vägledning handlar om hur ekosystemtjänster kan bevaras, utvecklas och skapas genom tillämpning av plan- och bygglagen.
Regional nivå			
Länsstyrelserna RUS	<i>Vägledning om Ekosystemtjänster i ärendehandläggning och annan verksamhet</i>	2016	Ett förslag på vägledning uppbyggd i två steg för handläggare inom länsstyrelser och Skogsstyrelsen om ekosystemtjänster. Vägledningen är tänkt att vara ett stöd för handläggare att kunna beakta ekosystemtjänster i sitt dagliga arbete. Rapporten utgör slutrapporten av RUS projekt Ekosystemtjänster. Den ska även bidra, samt vara ett komplement, till Naturvårdsverkets pågående uppdrag kring ekosystemtjänster.
Lokal nivå			
White arkitekter	<i>Ekosystemtjänster i stadsplanering - en vägledning</i>	2014	Vägledningen är ett av flera resultat som kommit fram inom ramen för det Vinnovafinansierade samarbetsprojektet c/o city, där representanter för såväl kommuner som arkitekter, konsulter, forskare och fastighetsbolag och flera andra samverkat för att höja kompetens och medvetenhet kring stadens ekosystemtjänster.
Sweco & Nacka kommun	<i>Visualisera och värdera ekosystemtjänster i kommunal samhällsplanering – Ekotjänster i Nacka</i>	2015	Rapporten redovisar en modell för hur en kommunalt anpassad metodik kan se ut med syftet att hjälpa lokala beslutsfattare att synliggöra och inkludera ekosystemtjänsterna i samhällsplaneringen. Projektet Ekotjänster i Nacka startades under våren 2013 och pågick fram till våren 2015.
Enetjärn Natur & Jönköpings kommun	<i>Kartläggning av ekosystemtjänster i Jönköpings kommuns nordvästra jordbrukslandskap</i>	2015	Rapportens resultat ska kunna utgöra underlag för diskussioner om de för- och nackdelar en exploatering i det aktuella studieområdet kan leda till och – om en exploatering blir aktuell – hur denna skulle kunna utformas på bästa hållbara vis med hänsyn till ekosystemtjänsterna. Vidare kan rapporten användas som en generell bas för diskussioner kring hur konceptet ekosystemtjänster kan hanteras och användas vid kommunal planering och vid policybeslut som rör jordbruksmark.
Upplands Väsby kommun	<i>Strategier och metoder för kartering av ekosystemtjänster</i>	2016	Rapporten ger förslag till hur kommunen kan arbeta med strategier utifrån ett ekosystemtjänstperspektiv och metoder för kartläggning, samt utgör ett viktigt underlag till markanvändningskartan i en utvecklad översiktsplan.

TABELL 1. Underlagsmaterial för analys. Vägledningar för ekosystemansatsen på nationell, regional och lokal planeringsnivå.

Utgivare	Titel	År	Syfte
Lokal nivå			
White arkitekter	<i>Ekosystemtjänster i stadsplanering - en vägledning</i>	2014	Vägledningen är ett av flera resultat som kommit fram inom ramen för det Vinnovafinansierade samarbetsprojektet c/o city, där representanter för såväl kommuner som arkitekter, konsulter, forskare och fastighetsbolag och flera andra samverkat för att höja kompetens och medvetenhet kring stadens ekosystemtjänster.
Sweco & Nacka kommun	<i>Visualisera och värdera ekosystemtjänster i kommunal samhällsplanering – Ekotjänster i Nacka</i>	2015	Rapporten redovisar en modell för hur en kommunalt anpassad metodik kan se ut med syftet att hjälpa lokala beslutsfattare att synliggöra och inkludera ekosystemtjänsterna i samhällsplaneringen. Projektet Ekotjänster i Nacka startades under våren 2013 och pågick fram till våren 2015.
Enetjärn Natur & Jönköpings kommun	<i>Kartläggning av ekosystemtjänster i Jönköpings kommuns nordvästra jordbrukslandskap</i>	2015	Rapportens resultat ska kunna utgöra underlag för diskussioner om de för- och nackdelar en exploatering i det aktuella studieområdet kan leda till och – om en exploatering blir aktuell – hur denna skulle kunna utformas på bästa hållbara vis med hänsyn till ekosystemtjänsterna. Vidare kan rapporten användas som en generell bas för diskussioner kring hur konceptet ekosystemtjänster kan hanteras och användas vid kommunal planering och vid policybeslut som rör jordbruksmark.
Upplands Väsby kommun	<i>Strategier och metoder för kartering av ekosystemtjänster</i>	2016	Rapporten ger förslag till hur kommunen kan arbeta med strategier utifrån ett ekosystemtjänstperspektiv och metoder för kartläggning, samt utgör ett viktigt underlag till markanvändningskartan i en utvecklad översiktsplan.

TABELL 1 (forts). Underlagsmaterial för analys. Vägledningar för ekosystemansatsen på nationell, regional och lokal planeringsnivå.

2. Kulturarv och kulturmiljö i teoretiskt perspektiv

Den traditionella synen på kulturarv och kulturmiljö är att det är en fråga om materiella lämningar med historiska värden som definierats av experter (Tunbridge och Ashworth, 1996). Inom kulturvården har den vanliga metoden varit identifikation och skydd av dessa lämningar baserad på en vad Laurajane Smith (2006) kallar en auktoriserad kulturarvssdiskurs (authorized heritage discourse, AHD) som också styr värderingar, bevarande och folkbildning. På så sätt har förvaltningen av kulturarv och kulturmiljö baserats på värden formulerade av experter inom akademiska ämnesområden som traditionellt har varit verksamma med kulturarv och kulturmiljö, t.ex. konstvetenskap, arkitektur och arkeologi.

Expert-värden i ovanstående mening antas motsvara värderingar i samhället i stort. Följdriktigt är dessa värden definierade oberoende av de värden som andra intressen har avseende landskap och byggd miljö, vilka vanligtvis är baserade på helt andra perspektiv, t.ex. de perspektiv som stadsplanerare, fastighetsägare och fastighetsutvecklare har, liksom olika grupper av medborgare. Plan- och bygglagen påbjuder att intressen ska avvägas i planeringen, men i praktiken - då konkreta värden av olika slag ställs mot varandra - är relationen mellan expert-värden och de värden som andra intressen har problematisk. Konflikter mellan olika intressen avseende hur miljön ska hanteras är regel snarare än undantag. Den traditionella kulturvården har således utmanats de senaste decennierna och det har allt mer konstaterats att kulturarv och kulturmiljö, och dess värden, definieras och produceras i samtiden och således är en social eller kulturell konstruktion.

Utvecklingen av synen på det förflutna under 1900-talet har, enligt Ashworth (2011), resulterat i tre olika förhållningssätt som allt sedan 1980-talet samexisterar i det som Ashworth kallar ofullständiga paradigmskiftet. Det första paradigmet benämner han *the preservation paradigm* (fr.o.m. det sena 1800-talet), det andra *the conservation paradigm* (fr.o.m. 1960-talet), och det tredje *the heritage paradigm* (fr.o.m. 1980-talet). I korthet kan det första förhållningssättet beskrivas som ett traditionellt perspektiv på det förflutna, där experter är upptagna med att undersöka inneboende värden hos specifika objekt med syfte att skydda dessa från förändring, utveckling eller andra hot. Utifrån ett stadsbyggnadsperspektiv riskerar det skyddade objektet att framstå som irrelevant, eller som ett hinder, för framtida utveckling.

I det andra förhållningssättet – *the conservation paradigm* – flyttas fokus till att omfatta inte bara enstaka objekt utan även samlingar av objekt (miljö), att ta upp den samtida användningen i överväganden för framtiden, samt att inkludera politiken (*policy makers*) som underlag för beslutsfattande vid sidan av experter. I huvudsak blev på så sätt den samtida användningen av kulturmiljön en viktig del av lokal utveckling och förnyelse av platser. Det tredje förhållningssättet – *the heritage paradigm* – utgår, i motsats till *the preservation paradigm*, ifrån att värde skapas i det samtida samhället och inte är inneboende i vissa objekt och miljöer. I den meningen är detta förhållningssätt inriktad mot användningen av det förflutna i samtiden,

och således är användarna i fokus snarare än experter och *policy makers*. Därutöver innebär detta förhållningssätt att alla platser har ett förflutet med ett potentiellt kulturarv eller en kulturmiljö som kan nyttiggöras i stadsbyggnad och utvecklingsplanering, inte bara s.k. historiska miljöer. Detta sätt att förstå utvecklingen av kulturvärde har emellertid svårt att få genomslag i planeringen och utformning av detaljplaner som omfattar riksintresse för kulturmiljövården. Här är det utredningar (planeringsunderlag) av experter på kulturarv och kulturmiljö som vinner trovärdighet och omvandlas till referenser i detaljplaner.

Harrison (2013) skiljer mellan *official heritage* (objekt och områden som har pekats ut av offentliga aktörer och skyddats genom lagstiftningen) och *unofficial heritage* (objekt och områden som har uppmärksammats av individer och sammanslutningar men inte av offentliga parter och som inte formellt skyddats). Landskap och byggd miljö kan ses som ett komplext system bestående av officiellt och inofficiellt kulturarv, men också av mer modesta objekt och strukturer vilka är rumsligt och/eller socialt sammanbundna med varandra, liksom med det officiella och inofficiella kulturarvet. I linje med detta resonemang så karakteriseras varje objekt eller struktur inom systemet av den specifika kontexten, d.v.s. de rumsliga, sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden som kännetecknar varje plats, som därigenom har positiv eller negativ inverkan på varje objekt eller struktur (Olsson, 2008). Det är detta samspel mellan olika delar av systemet som definierar landskap och byggd miljö som kulturarv och kulturmiljö snarare än specifika monument och områden som har identifieras i linje med AHD.

Systemperspektivet på kulturarv och kulturmiljö, som ansluter till Ashworths *heritage paradigm*, ger grund för att definiera det som en infrastruktur och kollektiv nytta, jämförbar med annan infrastruktur som utgör en ram för människors dagliga privata och professionella aktiviteter. Traditionellt associeras begreppet infrastruktur med tekniska system, t.ex. vägar och järnvägar. Dessa system är emellertid inte infrastruktur i sig själva, men har en potential att fungera som infrastruktur. Med andra ord, den faktiska användningen (i bred mening) är avgörande för att kunna definiera en struktur som en infrastruktur. Att betrakta kulturarv och kulturmiljö som en infrastruktur understryker således dess potentiella roll för social och ekonomisk utveckling, d.v.s. som en resurs för människors dagliga privata och professionella aktiviteter. Enligt detta resonemang innebär en ambition att nyttja kulturarv och kulturmiljö i stadsbyggande och lokal utveckling nödvändigheten att inkludera en större grupp av intressenter i värderingsprocessen. Med andra ord handlar det, i linje med *the heritage paradigm*, om att definiera kulturarv och kulturmiljö som en infrastruktur och kollektiv nytta utifrån hur människor använder, har nytta av och värderar landskap och byggd miljö, snarare än att experter tillskriver objekt och strukturer historiska värden baserat i *the preservation paradigm* och AHD.

Samhällsekonomiska analyser av värdet av kulturarv och kulturmiljö är i huvudsak inriktade mot att värdera objekt och strukturer som har definierats av experter i enlighet med AHD. Med andra ord, det ekonomiska angreppssättet används inte för att definiera ett specifikt landskap eller en byggd miljö som en infrastruktur och kollektiv nytta. Snarare baseras analyserna på ett underliggande antagande att de expertdefinierade objekten och strukturerna också är kollektiva nyttigheter och

en infrastruktur (se Ready och Navrud 2002). Med syfte att inkludera människors perspektiv på och värderingar av landskap och byggd miljö är det med andra ord nödvändigt att vända på den analys där kulturarv och kulturmiljö först definieras av experter och därefter värdet undersöks. I enlighet med detta resonemang är det således människors värdering av landskap och byggd miljö som definierar vad som är en infrastruktur och kollektiv nytta och därigenom som kulturarv och kulturmiljö.

3. Resultat

I det följande redovisas studiens resultat under följande rubriker: Kompetens inom vägledningsarbetet (tabell 2), Definition av begreppen kulturarv och kulturmiljö inom ekosystemansatsen (tabell 3), Undersökningsenheter och geografiska skala och innehåll (tabell 4) och Implementeringsstrategier (tabell 5).

Utgivare	Titel	År	Kompetens
Nationell nivå			
Boverket & Malmö Stad	<i>BEST-projektet. För ekosystemtjänster tillräckligt stöd i PBL?</i>	2016	Miljövetare, planarkitekt, ekolog, stadsjurist, planarkitekt, landskapsarkitekt, landskapsarkitekt, landskapsarkitekt/praktikant, miljövetarstudent
Naturvårdsverket	<i>Ekosystemtjänster i praktiken.</i>	2016	Professor och forskare, Centrum för biologisk mångfald (CBM), vid Sveriges lantbruksuniversitet och Uppsala universitet, har genomfört studien på uppdrag av Naturvårdsverket.
Naturvårdsverket	<i>Värdering av kulturella ekosystemtjänster baserat på bidrag till livskvalitet</i>	2017	Forskare inom Miljöpsykologi, Institutionen för arkitektur och byggd miljö, Lunds universitet samt Vätmarkscentrum, Akademin för ekonomi, teknik och naturvetenskap. Samarbetspartners var Länsstyrelsen i Skåne, Hässleholms kommun, Staffanstorps kommun och Helsingborgs stad.
Havs- och vattenmyndigheten	<i>Ekosystemtjänster från svenska sjöar och vattendrag. Identifiering och bedömning av tillstånd</i>	2017	Inte specificerat
Skogsstyrelsen	<i>Skogens ekosystemtjänster – status och påverkan</i>	2017	Medverkande experter är specificerade med namn men inte yrkeskategori.
Boverket	<i>PBL Kunskapsbanken. Ekosystemtjänster i den byggda miljön - vägledning & metod.</i>	2018	Inte specificerat
Regional nivå			
Länsstyrelserna RUS	<i>Vägledning om Ekosystemtjänster i ärendehandläggning och annan verksamhet</i>	2016	Länsstyrelser; Skogsstyrelsen; Enheten natur och biologisk mångfald vid Naturvårdsverket
Lokal nivå			
White arkitekter	<i>Ekosystemtjänster i stadsplanering - en vägledning</i>	2014	Hållbarhetsspecialist; arkitekt; miljöspecialist; forsknings-kommunikatör; Stockholm Resilience Centre, Stockholm och Malmö stad.
Sweco & Nacka kommun	<i>Visualisera och värdera ekosystemtjänster i kommunal samhällsplanering – Ekotjänster i Nacka</i>	2015	Tekniska nämnden; Miljö- och stadsbyggnad; Miljöenheten; Park- och naturenheten; planenheten; exploatering; VA-enheten; trafikenheten; Naturskyddsföreningen (regionalt och lokalt), fastighetsutvecklare/byggherrar, forskningsrepresentanter från Stockholm Resilience Centre, Stockholms universitet
Enetjärn Natur & Jönköpings kommun	<i>Kartläggning av ekosystemtjänster i Jönköpings kommuns nordvästra jordbrukslandskap</i>	2015	Enetjärn Natur, Jordbruksverket och Jönköpings kommun
Upplands Väsby kommun	<i>Strategier och metoder för kartering av ekosystemtjänster</i>	2016	Miljöplanerare planarkitekt; naturvårdare; stadsträdgårdsmästare; VA-strateg

TABELL 2. Författarnas kompetensområden.

3.1 KOMPETENS INOM VÄGLEDNING SAR BETET

Över hälften av samtliga vägledningar specificerar författare och deras expertområden. Bland dessa framgår emellertid att ingen i utredningsgrupperna, arbetsgrupperna eller referensgrupperna har haft kompetens inom kulturmiljö och kulturarvsfrågor. Även i förekommande dialogseminarier med experter och intressegrupper saknas kulturmiljö- eller kulturarvskompetens. Naturvårdsverket (2016 s. 6) skriver att det är främst miljökonsulter (ibland i samarbete med forskare) tillsammans med beställare som utvecklar och driver fram olika metoder för ekosystemanalys med direkt användning i planerings- och beslutsprocesser.

3.2 DEFINITION AV BEGREPPEN KULTURARV OCH KULTURMILJÖ INOM EKOSYSTEMANSATSEN

Utgivare	År	Kulturella Ekosystemtjänster	Definition av kulturarv & kulturmiljö
Nationell nivå			
Bokverket & Malmö stad	2016	- Hälsa och fritidsupplevelser - Turism - Estetiska värden - Sociala relationer - Undervisning och kunskap - Tysta områden - Intellektuell och andlig inspiration - Vetenskapliga upptäckter (s. 8, tabell baserad på Ekologigruppen AB)	-
NVV	2016	- Rekreation - Skönhetsupplevelser (s. 72)	-
NVV	2017	Uppstår utifrån individens behov (s.15)	-
Havs och vattenmyndigheten	2017	- Rekreation - Estetiska värden - Vetenskap och utbildning - Kulturarv - Inspiration - Naturarv (s. 13)	- Kulturarv i anslutning till svenska sjöar och vattendrag består bland annat av gamla kvarnar, luckdammar och byggnader såsom tvättstugor och badhus. (s. 51) - Kulturmiljöer är starkt knutna till människans bruk av naturen (s. 51)
Skogsstyrelsen	2017	- Vardagsrekreation och träningsaktiviteter - Skog och natur för upplevelseturism - Mental och fysisk hälsa - Miljö och estetik - Kunskap och information; - Övriga kulturella ekosystemtjänster; - Kulturella och spirituella värden - Folketro - Inspiration för konst och design (s. 8)	- Bildning är summan av den kunskap vi får genom att ta del av det som skogen ger oss i form av odling och bearbetning. Bearbetning är resultatet eller spåren av det vi gjort på platsen, oberoende av tid och syfte. Till exempel det fysiska kulturarvet i form av forn- och kulturlämningar men också hur skogen ger oss inspiration till uttryck i form av litteratur, konst och design eller andra spirituella värden (s. 92). - Vårt skogliga kulturarv kan delas in i ett fysiskt, ett biologiskt och ett immateriellt kulturarv och dessa har i alla tider format och påverkat människan i dess relation till sin omgivning. Svenskarnas förhållande till naturen och skogen är väl dokumenterat. Kulturarvet är viktigt för att vi ska förstå vår plats i tid och rum. Relationerna mellan de olika kulturarvsformerna är mycket stark och de går sällan att särskilja från varandra (s. 93) (...) gamla övergivna torpen ligger idag vanligtvis i skogen. De som bodde i torpet (det fysiska kulturarvet) planterade apeln och värdrädet (det biologiska kulturarvet) och idag lever berättelsen och minnet kvar (det immateriella kulturarvet) (s. 93)
Boverket	2018	- Hälsa - Direkt hälsofrämjande - Indirekt hälsofrämjande - Stadsodling - Estetiska värden - Rekreation - Turism - Sociala relationer - Kulturell mångfald - Pedagogik och kognitiv utveckling - Tysta områden - Andlig inspiration - Vetenskapliga upptäckter - Platsupplåtning, känsla av tillhörighet - Kulturarv (s.17)	- Kulturarv: Parker kan ha en historia och berätta om en svunnen tid. Vi har haft olika syn på naturen under olika epoker vilket återspeglas i våra parker och grönområden som anlagts vid olika tidpunkter (s.19). - Kulturarv och identitet: Aldre parker, kanaler, dammar, kyrkogårdar, alléer eller gamla solitärträd ger boende och besökare upplevelsevärden som berättar om platsens historia och utveckling. Sådana områden skapar identitet och stolthet hos de boende. De utgör även en resurs för turism och besöksnäring (s. 68)
Regional nivå			
Länsstyrelserna RUS	2016	Ingen egen definition. Refererar till MAE, 2005; TEEB, 2010; NVV 2014: - rekreation och skönhetsupplevelser (s.17); - spirituellt, estetiskt (s. 22); - Rekreation - utbildning - inspiration - kulturhistoria - andliga & religiösa värden. - resurs för forskning och utbildning - estetik (s. 41) - En koppling till historiska händelser, kulturella traditioner och kulturell identitet - turistattraktion - attraktivitet och skönhet; - lokala traditioner. - promenadstråk och rekreatiomsområden - hälsa och välmående - stressåterhämtning; - identifikation - grannskap och gemenskap; - pedagogik - harmoni - stadsbyggnadselement - stadsidentitet och karaktär (fritt efter Sandström, 2002)	Naturvårdsverkets klassificering av lokala naturvårdsprojekt (Lona) kan vara ett stöd vid bedömning av ekosystemtjänster i ett handläggningsärendet. Här ingår bland annat Landskapskaraktär natur- och kulturarv, vilket innebär ett upprätthållande av icke-användarvärden som uppskattning av naturen, till exempel särpräglad biologisk mångfald som ett värde i form av det arv som förknippas med en viss naturmiljö eller artförekomst. Användning eller betraktande av naturen av andliga eller historiska skäl; kulturell eller religiös anknytning. (Tabell 1 s. 40).

TABELL 3. Identifiering och tolkning av kulturarv och kulturmiljö som kulturella ekosystemtjänster.

Lokal nivå			
White arkitekter	2014	• Hälsa • Sinnlig upplevelse • Sociala interaktioner • Naturpedagogik • Symbolik och andlighet	-
Sweco & Nacka kommun	2015	• Rekreation/friluftsliv • Turism (exempel på värden) • Pedagogik • Estetik/inspiration • Kulturarv (s. 20)	• Kulturarv: "Områden med värdefull kulturhistoria" (s. 23). Utgångspunkt är Nacka Kommuns grönprom (2011, s. 56) där Kulturhistoria och levande landsbygd anges som upplevelsevärde: "Områden med kulturhistoriskt värdefulla byggnader, parker och kulturlandskap utpekade i kommunens kulturmiljöprogram. Ängs- och hagmarker samt jordbruksmark ingår också. I Nacka utgör den äldre industrihistorien ett värdefullt kulturarv varför även äldre industrimiljöer ingår. Fornlämningar, aktiva jordbruk och 4H-gårdar ingår också.
Enetjärn Natur & Jönköpings kommun	2015	• Rekreativsmöjligheter organiserat eller oorganiserat friluftsliv • Estetiska värden (Vackra vyer, öppna landskap etc.) • Kulturvärden (historiska landskap) • Resurser för utbildning (s. 12)	-
Upplands Väsby	2016	• Hälsa och fritidsupplevelser • Turism • Estetiska värden • Sociala relationer • Undervisning och kunskap • Tysta områden • Intellektuell och andlig inspiration • Vetenskapliga upptäckter (s. 5)	• Kulturmiljö anges som ett Parkvärde/Estetisk tjänst i analys av Stadsdelspark och Större natur- och rekreationsområden.

TABELL 3 (forts). Identifiering och tolkning av kulturarv och kulturmiljö som kulturella ekosystemtjänster.

På nationell nivå kategoriseras kulturarv som en kulturell ekosystemtjänst endast i två vägledningar; Havs och vattenmyndigheten (2017) och Boverket (2018). Skogsstyrelsen (2017) definierar inte uttryckligen kulturarv som en kulturell ekosystemtjänst, utan beskriver det som en aspekt i vad som benämns kulturella och spirituella värden inom kategorin "övriga kulturella ekosystemtjänster". Bland dessa tre nationella myndigheter är kulturarvsförståelsen sammantaget bred och varierande. Här inryms immateriellt kulturarv i form av berättelser och minnen kopplade till mänsklig verksamhet inom grönbå strukturer, och biologiskt kulturarv i form av planterade växter och träd. Här ryms också materiellt kulturarv dels i form av äldre grönbå strukturer såsom parker, kyrkogårdar eller alléer, dels av spår av mänsklig verksamhet i form av äldre konstruktioner och byggnader som antingen är placerade inom grönbå strukturer eller vars karaktär är beroende av omgivande grönbå strukturer. Havs och Vattenmyndigheten (2017, s 25) lyfter fram kulturarv på ett sätt som kan jämföras med traditionell kulturvårdande verksamhet inom fysisk planering. De menar att man kan identifiera kulturarv utifrån indikatorer såsom antal fiskefartyg, antal aktiva hamnar och statistik över kulturminnen såsom exempelvis kvarnar.

Värden som genereras av dessa typer av kulturarv – berättelser/minnen, biologiskt kulturarv, byggd miljö – anges i de tre nationella vägledningarna vara både upplevelsemässiga och kunskapsmässiga, och utgör i sig en koppling till andra kulturella ekosystemtjänster såsom identitet och turism.

Naturvårdsverket (2017, s 15) definierar ekosystemtjänster som per definition antropocentriskt, varpå deras studie görs ifrån människors behov. De menar att om det inte finns en efterfrågan, uttalad eller icke uttalad, från individen så finns det inte heller någon tjänst. Därmed görs ingen fördefinierad kategoriindelning av kulturella ekosystemtjänster.

På regional nivå kategoriseras inte kulturarv som en kulturell ekosystemtjänst (RUS, 2016). Däremot beskrivs kulturhistoria, koppling till historiska händelser,

kulturella traditioner och kulturell identitet, lokala traditioner, stadsbyggnadselement, stadsidentitet och karaktär som kulturella ekosystemtjänster. Dessa begrepp relaterar till en immateriell och materiell kulturarvsförståelse. Länsstyrelserna beskriver också biologiskt kulturarv då de menar att i en bedömning av natur- och kulturarv kopplat till landskapskaraktär utgörs värdet av det arv som förknippas med en viss naturmiljö eller artförekomst. De menar också att värdet ligger i den användning eller det betraktande av naturen som är av andliga eller historiska skäl, samt kulturell eller religiös anknytning.

På lokal nivå kategoriseras kulturarv som kulturell ekosystemtjänst enbart av Sweco & Nacka kommun (2015). Kulturarv anses generera upplevelsevärden, men definieras inte närmare. Vägledningen hänvisar istället till inventeringar och kulturmiljöbeskrivningar i Nacka Kommuns Grönstrukturprogram och kulturmiljöprogram. Grönstrukturprogrammet (Rothman, 2011 s. 15) beskriver det kulturella, kulturhistoriska perspektivet på grönområden som bärare av orten/stadens kulturella identitet, då parker och grönområden bevarar strukturer och spår av kommunens historia:

"Här kan finnas fornlämningsområden, byggnader och parker från tidigare sekler, rester av äldre odlingslandskap och mer sentida lämningar efter industri och verksamheter. Den gröna miljön kan även förmedla sin tids sociala och politiska strömningar, till exempel genom folkparker, semesterhem för arbetare, kolonilottsområden, samfällt ägda allmänningar och parker. Grönstrukturen är också betydelsefull för stadsbilden och den kulturella identiteten orten/staden förmedlar till sina invånare och besökare."

Vad som avses är strukturer *inom* grönstrukturen, *själva* grönstrukturen samt grönstrukturen *som en del av* (stads)landskapet. Kulturarv och kulturmiljö definieras följaktligen av Nacka kommun i grönstrukturprogrammet på naturens villkor.

Enetjärn Natur & Jönköpings kommun (2015, s. 15) definierar kulturvärden (historiska landskap) som en kulturell ekosystemtjänst. De menar att forn- och kultur lämningar finns spridda inom utredningsområdet (jordbrukslandskapet mellan Jönköping och Bankeryd) med bland annat kvarnar längs Lillån, husgrunder, milstenar och äldre fyndplatser. Samtidigt understryker de att det enbart är vad naturen bidrar med i bevarandet av dessa historiska värden som räknas som ekosystemtjänster, och att värden kopplade till byggnader, gårdar och fornminnen därför inte bör benämnas ekosystemtjänster utan snarare som mänskligt skapade värden.

Varken Upplands Väsby kommun (2016) eller White Arkitekter (2014) kategoriserar kulturarv som en kulturell ekosystemtjänst. Upplands Väsby kommun hävdar istället att stadsdelsparker och större natur- och rekreationsområden kan generera "kulturmiljö" som ett parkvärde och estetisk tjänst. Här tolkas således inte kulturmiljön som utgångspunkt för en analys, utan som en produkt/resultat/värde av en annan typ av kulturell ekosystemtjänst. White arkitekter (2014) berör inte kulturarv explicit. Närmast beskriver de att den kulturella ekosystemtjänsten "Symbolik och andlighet" utgörs av platser inom planområdet eller i omgivningen med särskild kulturell eller religiös betydelse (s. 30). Huruvida dessa platser avser grönbå strukturer eller mänskligt formade platser inom grönbå strukturer framkommer inte.

3.3 UNDERSÖKNINGSENHETERNAS GEOGRAFISKA SKALA OCH INNEHÅLL

Utgivare	År	Föreslagen undersökningsenhet:	Analys i vägledningen genomfördes på:
Nationell nivå			
Boverket & Malmö Stad	2016	Grön(blå) infrastruktur, dvs. ett nätverk bestående av naturliga och semi-naturliga miljöer av hög kvalitet, samt andra gröna miljöer (s. 7)	-
Naturvårdsverket	2016	De områdena traditionellt hanterade inom miljö- och naturvård.	-
Naturvårdsverket	2017	-	Tre tätortsnära områden i Skåne där våtmarker restaurerats och/eller nya våtmarker skapats.
Havs- och vattenmyndigheten	2017	-	Sveriges sötvatten (ytvatten, d.v.s. sjöar och vattendrag).
Skogsstyrelsen	2017	-	Skogsmark: drygt halva Sveriges landareal (s. 20)
Boverket	2018	-	Naturen i den byggda miljön; stadsgrönska; parker, grönområden och tätortsnära natur (s. 4, 8)
Regional nivå			
Länsstyrelserna RUS	2016	Ett dynamiskt komplex av växt-, djur- och mikroorganismssamhällen och dessas icke-levande miljö som integrerar som en funktionell enhet. Ekosystemet består alltså av en levande biotisk del och en icke-levande abiotisk del. Den levande delen består av producenter, konsumenter och nedbrytare. Den icke-levande delen är de delar som inte är levande, exempelvis berg eller vatten. En sjö, en tropisk regnskog, ett korallrev eller en havsstrand är exempel på ekosystem. Ekosystem kan följaktligen vara områden i olika skalor, från hela biosfären till en liten damm.	-
Lokal nivå			
White arkitekter	2014	-	Gröna element i staden (s. 8)
Sweco & Nacka kommun	2015	En ideal geografisk skala är på en nivå mellan översiktsplanen och enskilda stadsbyggnadsprojekt med tillräckligt mycket olika slags markslag och bebyggelse där det går att samla en tillräckligt stor grupp lokala intressenter (s. 17)	-
Enetjärn Natur & Jönköpings kommun	2015	-	Jordbrukslandskapet mellan Jönköping och Bankeryd (s.iii)
Upplands Väsby	2016	1) Kvarterspark 2) Bostadsnära park 3) Stadsdels-park 4) Större natur och rekreationsområde (s. 11)	-

TABELL 4. Definition av undersökningsenheter - vad är själva ekosystemet?

I Millennium Ecosystem Assessment (MEA, 2005 s.V) behandlas ett brett spann av ekosystem, från relativt ostörd natur till skog, landskap med en blandning av mänsklig påverkan till ekosystem som är intensivt förvaltade och modifierade av människan såsom jordbruksland och urbana områden. De vägledningar som studerats täcker dessa områden. Begrepp som "plats", "natur", "landskap", "grönblå infrastruktur" är vanligt förekommande. Det framkommer emellertid ingen standard eller tydlig redogörelse över vilken geografisk avgränsning, skala och typ av område som avses vad gäller kartering, analys och värdering, samt vad som ryms däri.

På nationell nivå är skalan ibland mycket stor, såsom Sveriges samlade skogsmark och sötvattenareal, och ibland mer geografiskt preciserad såsom specifika tätortsnära våtmarker eller parker. Vad ett ekosystem består av inom dessa undersökningsenheter framkommer inte i detalj, men det rör sig om områden traditionellt hanterade inom miljö- och naturvård.

På regional nivå ger RUS (2016, s. 67) däremot en detaljerad beskrivning av ekosystem som bestående av ett dynamiskt komplex av växt-, djur- och mikroorganismsa-

FIGUR 1. White Arkitekter (2014, s. 8) illustrerar hur gröna element i staden producerar ekosystemtjänster som kommer människan till godo.

mhällen och dessas icke-levande miljö som integrerar som en funktionell enhet. De hävdar att områden som bör utredas med ekosystemtjänsteanalys är t.ex. värdefull jordbruksmark, sjöar eller vattendrag med god ekologisk status eller vattendrag med höga naturvärden, tätorternas utveckling avseende grönområden eller vilka samband som bör upprätthållas eller utvecklas i landskapet.

På lokal nivå är den geografiska skalan följdenligt mer avgränsad. Här anges större enheter såsom jordbrukslandskap men främst en nivå mellan översiktsplanen och enskilda stadsbyggnadsprojekt, såsom stadsnära parker och rekreatiionsområden. I nedanstående figur redovisas White Arkitekters (2014) tolkning (beskrivning) av hur "gröna" element i en urban miljö producerar eko-

systemtjänster. De gör en strikt avgränsning mellan områden som rymmer någon form av växtlighet och övrig byggd miljö.

Huruvida bebyggelse, murar, begravningsplatser, fornlämningar eller andra traditionella analysobjekt för kulturvården förekommer inom ekosystemtjänsteansatsens datainsamling skiljer sig åt mellan rapporterna och vägledningarna, och svaret framkommer främst mellan raderna eller via de resultat som anges. Ene-tjärn Natur & Jönköpings kommun (2015, s. 15) är tydliga i uteslutandet av all form av mänskligt konstruerade strukturer. De menar att jordbrukslandskapet som utgör analysområdet i deras vägledning kan generera värden i termer av historik och identitet, och att landskapet bör bedömas utifrån bevarandevärden baserat på befintlig kultur, sätt att leva, kontinuitet, landskapsbild, fornfynd, och medeltida gårdar. Men samtidigt poängteras att:

... när det gäller kulturella ekosystemtjänster är att endast de värden ekosystemen genererar bör bedömas vara ekosystemtjänster, medan exempelvis byggnader, fornminnen och annat är skapat av människan. Det som däremot bör betraktas som ekosystemtjänster är det naturen bidrar med i bevarandet av dessa historiska värden. Med detta sagt så kan det trots detta finnas stora värden kopplade till dessa gamla byggnader, gårdar och fornminnen, men de bör inte benämnas ekosystemtjänster utan snarare som mänskligt skapade värden.

Hav och Vattenmyndigheten (2017) inkluderar däremot explicit mänskligt konstruerade strukturer i form av exempelvis kvarnar intill vattendrag. Skogsstyrelsen (2017) skriver likaså att skador på forn- och kulturlämningar är ett stort problem i skogsbruket eftersom det innebär en negativ påverkan på ekosystemtjänsten ”kunskap och information”, vilket tyder det på att forn- och kulturlämningar anses ingå i analysmaterialet. RUS (2016, s. 32) påpekar också att ett och samma område kan producera flera tjänster samtidigt och exemplifierar med företeelser som innehåller olika biotoper, t.ex. en allé, en våtmark eller en sjö, en stenmur eller ett stenröse. Sammantaget råder därmed en otydlighet mellan olika rapporter och vägledning- ar vad avser de objekt och platser som traditionellt tillhör kulturmiljövårdens lag- rum och praxis. Det finns bland annat delade meningar om huruvida mänskligt konstruerade strukturer såsom stadsrum, byggnader och/eller fornlämningar ska inräknas som delar av ett ekosystem, och därmed utgöra studieobjekt för en eko- systemtjänsteanalys.

Skogsstyrelsen (2017) för ett resonemang kring vad de valt att definiera som ”övriga kulturella tjänster”. I dessa tjänster inkluderar de det kulturvårdande fältets studieobjekt, såsom kulturella och spirituella värden samt folktro. Följande citat från Skogsstyrelsen (2017, s. 93) speglar den komplexitet som en värdering av kulturella tjänster kopplade till kulturarv innebär:

För bara ett drygt sekel sedan utvandrade mer än en miljon svenskar till USA. Idag söker sig deras ättlingar tillbaka för att kanske uppleva och förstå förfädernas en gång tagna beslut. De gamla över- givna torpen ligger idag vanligtvis i skogen. De som bodde i torpet (det fysiska kulturarvet) planterade apeln och vårdträdet (det biologiska kulturarvet) och idag lever berättelsen och minnet kvar (det im- materiella kulturarvet). Drar vi detta med ekosystemtjänster till sin spets så värderas fruktträden och bärbuskarna som ekosystemtjänster, och kanske även minnet, medan den intilliggande torpgrunden inte gör det. Trots att de en gång ingått i samma system och är beroende av varandra. Samma förhål- lande kan ses mellan kolarens mila och den folktro som kom att växa fram bland kolarna. Ovanstående korta resonemang innebär att endast delar av vårt kulturarv är att betrakta som ekosystemtjänster. Så länge det handlar om att bedöma människans direkta påverkan på de olika ekosystemtjänsterna är detta kanske inte ett så stort problem. Det är när man kommer till valideringsfrågor det blir besvärligt. Då kan olika värden komma att ställas mot varandra och de värden som då ”inte finns” riskerar att glömmas helt. Samtidigt ligger värdebedömningen i betraktarens ögon.

Skogsstyrelsen (2017 s. 93–95) framhåller i sitt resonemang att kulturarvet är vik- tigt för att vi ska första vår plats i tid och rum det skogliga kulturarvet kan delas in i ett fysiskt, ett biologiskt och ett immateriellt kulturarv och att dessa har i alla tider format och påverkat människan i dess relation till sin omgivning. De menar vidare att relationerna mellan de olika kulturarvsformerna är mycket stark och att de sällan går att särskilja från varandra. Baserat på exemplet ovan menar de att om man drar ekosystemtjänster till sin spets så värderas fruktträd och bärbuskar som ekosystemtjänster, och kanske även minnet av odling och boplats, medan den intilliggande torpgrunden inte gör det. Kunskapsluckorna är mycket stora och forskningen kring hur detta ska hanteras är begränsad (s. 95):

Hur skulle turismen påverkas om det skogliga kulturarvet försvann? Hur viktigt är det att John Bauers trollskogar får finnas? Hur skulle vi kunna förstå och tolka all den folktro som är knuten till dessa sko- gar om dessa miljöer försvann? En folktro som är en väsentlig del av vårt kulturarv.

3.4 IMPLEMENTERINGSSTRATEGIER

Utgivare	År	Inventering/expertbedömningsbaserat	Antropocentrisk/samverkansbaserad
Nationell			
Boverket & Malmö Stad	2016	Planläggare ämnar använda existerande Plan- och Bygglag (det visar sig dock finnas betydande svårigheter att lyfta fram ekosystemtjänster med nuvarande tillämpning av PBL)	-
Naturvårdsverket	2016	-	Analysen ska vara anpassad till beställarens mål, frågor och konkreta sammanhang. Värden hos olika ekosystemtjänster är plats- och situationsbetingade eftersom värden handlar om människans användning och nytta och den varierar i tid och rum (s. 15f)
Naturvårdsverket	2017	Workshop i kommunal och regional förvaltning.	Fokusgruppsintervjuer; Strukturerade vandringar; Enkätstudie för allmänheten.
Havs- och vattenmyndigheten	2017	En workshop i varje vattendistrikt hölls för att genomföra expertbedömningar av ekosystemtjänsternas tillstånd. Underlaget till respektive workshop var en matris med statusbedömningar baserat på indikatorer per ekosystemtjänst och distrikt (s. 19)	-
Skogsstyrelsen	2017	För varje ekosystemtjänst har myndighetens egna experter konsulterats för att ta fram ett underlag som beskriver ekosystemtjänsten i tre steg: 1) En beskrivning av ekosystemtjänsten och dess betydelse för samhället och människan. 2) En beskrivning av vilka faktorer som påverkar ekosystemtjänsten 3) En klassning av ekosystemtjänstens status.	-
Boverket	2018	1) Ta fram mål och visioner; 2) Kartlätt förutsättningar i kartunderlag; 3) utred och analysera, ta fram planeringsunderlag; 4) avväg, ta fram beslutsunderlag 4) Säkerställ, genomför, följ upp.	Beroende på syftet med studien kan workshops och medborgardeltagande inkluderas.
Regionalt			
Länsstyrelserna RUS	2016	Handläggare tar beslut med utgångspunkt från befintligt lagrum med stöd i t.ex. miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) och samhällsekonomiska konsekvensanalyser (SEA) (s. 33)	-
Lokalt			
White arkitekter	2014	Identifiera, bedöma och verkställa. Frågeformulär och arbetsmetodik för respektive ekosystemtjänst.	För att t.ex. identifiera det kulturella värdet "Sociala relationer": Platsbesök med park- och miljöförvaltning; space-syntaxanalys; medborgardialog; identifiera konfliktzoner, t.ex. häst/hund; "Gående samråd".
Sweco & Nacka kommun	2015	Översatt befintliga underlag till en värdering i GIS som följer TEEBs model. Resultaten från intressentanalysen kopplades ihop med redan befintliga digitala kartunderlag i ett GIS för att generera ett antal skilda geografiska scenarier.	En halvdags workshop med syfte att identifiera de mest relevanta ekosystemtjänsterna (intresseanalys) med sakkunniga inom kommunens förvaltningar, forskare, fastighetsägare, boenderepresentanter, kommunala verksamheter och föreningar. Totalt ett 20-tal personer.
Enetjärn Natur & Jönköpings kommun	2015	Kartor och GIS-skikt från kommunens pågående översiktsplanering och naturvårdsprogram, Jordbruksverkets blockkartor samt information om naturvärden och artförekomster från olika myndigheter. Litteratursök (s. 6).	Intervjuer med brukare och kännare av området.
Upplands Väsby	2016	Föreslår kartering, intervjuer, enkäter beroende på vilken tjänst man vill utreda. För t.ex. tjänsten "Intellektuell och andlig inspiration": Tjänstemän på kommunen bör ha kunskap om var i kommunen det finns kyrkogårdar. Genom kontakt med representanter för religiösa samfund eller t.ex. yogacenter kan ytterligare kunskap om platser som används för intellektuell och andlig inspiration samlas in. Kommunala GIS-skikt, telefonintervjuer/enkäter till samfund. Intervjuer med tjänstemän.	

TABELL 5. Implementeringsstrategier – angreppssätt och metodik.

Den första principen för ekosystemansatsen enligt *Konventionen om biologisk mångfald* är att samhällets intressen bestämmer förvaltningens mål (SOU 2013:68, s.185). Därigenom framhålls vikten av att kulturarv definieras av samhället i stort och inte bara av experter. Implementeringsstrategierna i vägledning och rapporter består dock till största del av nyttjande av befintliga underlag, kartering och analys i GIS samt att arbeta med tvärfackliga, förvaltningsövergripande arbetsgrupper, med specifikt fokus på expertkunskap. Men trots det redovisar omkring hälften av studerade vägledning och rapporter ambitioner att i tidiga skeden identifiera ekosystemtjänster med hjälp av någon form deltagandeaktiviteter, såsom t.ex. workshops, platsbesök och/eller sakägarintervjuer. White Arkitekter (2014, s. 37)

skriver att "Medborgardialog är ett utmärkt verktyg för att få ett fördjupat kunskapsunderlag". Sweco och Nacka Kommun (2015, s. 14) redovisar hur de jobbat enligt följande:

Intressentanalysen skedde i flera steg, där deltagarna fick flera deluppgifter och bidrog i workshoppens diskussioner både utifrån sina egna specifika intressen och ansvarsområden men också utifrån ett allmänintresse. Checklistor och kartor över de viktigaste ekosystemtjänsterna användes som hjälpmedel. Deltagarna fick sedan stora temakartor med bäring på ekosystemtjänster framtagna (med hjälp av tidigare inventeringar av naturvärden, upplevelsevärden, jordarter, buller, luftkvalitet, kulturmiljöer osv). Med dessa som underlag fick intressenterna identifiera grönstrukturelement som kan tänkas innefatta viktiga ekosystemtjänster.

Tvärsektoriell samverkan mellan ekosystemansatsens respektive kulturvårdande professioner är inte prioriterad i vägledningarna, men har beaktats i ett fåtal. Kulturmiljö är till exempel ett av de tio verksamhetsområden som RUS (2016) riktar sig till för att utveckla den regionala kunskapen om och beaktandet av ekosystemtjänster inom länsstyrelserna. RUS (s. 50) påpekar vidare att alléer, källor med omgivande våtmark i jordbruksmark, odlingsrösen i jordbruksmark, pilevallar, småvatten och våtmarker i jordbruksmark, stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar m.m. är biotoper i odlingslandskapet som omfattas av generellt biotopskydd enligt miljöbalken. Dessa är viktiga strukturer med ursprung i ett kulturlandskap och har följaktligen ett samband med kulturmiljön. Havs och Vattenmyndigheten (2017, s. 25) påpekar att på grund av avsaknad av kompetens inom främst kultur på workshops har statusbedömningarna för Västerhavets och Södra Östersjöns vattendistrikt i efterhand diskuterats med kulturmiljövårdare (s. 18). De menar också att kulturarv som ekosystemtjänst var svårbedömd för expertgrupperna, främst för att de har en naturvetenskaplig bakgrund, men också på grund av bristande underlag för bedömningen.

Vad gäller att använda kulturmiljövårdens underlag betonar Upplands Väsby kommun (2016, s. 35) att man kan identifiera områden som har potential att utvecklas för när- och upplevelseturism baserat på de kulturella ekosystemtjänsterna "Hälsa och fritidsupplevelser" och "Estetiska värden", varför områden som är av intresse för kulturmiljövården bör karteras och analyseras. Boverket (2016) anger också att underlag för en ekosystemtjänsteanalys kan utgöras av befintliga natur- och kulturplaner.

4. Diskussion: Kulturarv och kulturmiljö i ekosystemansatsen

Syftet med denna studie är att genomföra en analys av hur begreppen kulturarv och kulturmiljö redovisas och används inom ekosystemansatsen i vägledningar och rapporter på lokal, regional och nationell nivå. Med utgångspunkt i etablerade teorier och begrepp inom samtida kulturarvsforskning, är fokus riktat mot definitioner (beskrivningar) av begreppen kulturarv och kulturmiljö som antingen ett objekt eller en process, i relation till ekosystemets eller undersökningsenhetens geografiska skala, samt en kritisk reflektion, med stöd i de samtida teorierna och begreppen, om hur olika perspektiv på ovanstående frågeställningar bör hanteras i framtida tillämpning av ekosystemansatsen så att kulturarv och kulturmiljö utgör integrerade delar.

4.1 BEGREPPSANVÄNDNING: KULTURARV OCH KULTURMILJÖ SOM OBJEKT ELLER PROCESS

Sammanfattande slutsatser:

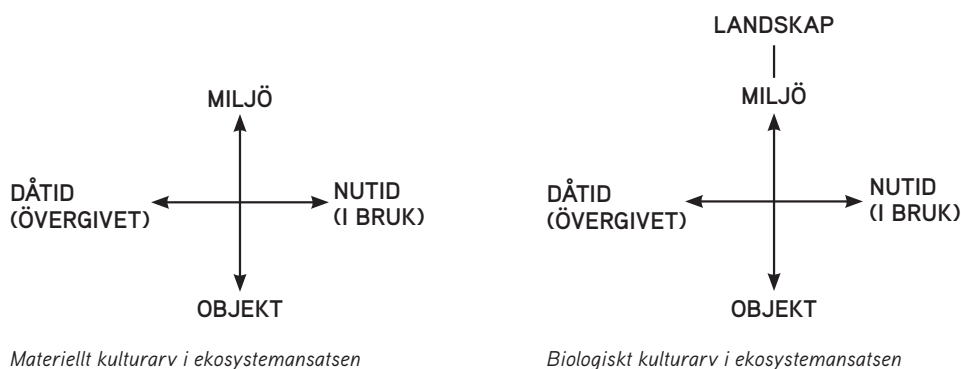
- I svenska vägledningar utgör inte kulturarv (och kulturmiljö) självklara kategorier som kulturell ekosystemtjänst.
- Kulturarv definieras sammantaget mycket brett, men också diffust.
- Gränsdragningarna mellan materiellt, immateriellt och biologiskt kulturarv är inte utredda.
- Osäkert huruvida något förutom biologiskt kulturarv utgör underlag för ekosystemtjänsteanalyser.
- När materiellt eller biologiskt kulturarv beaktas är det främst ur ett objektperspektiv.

Begreppen kulturarv och kulturmiljö är inte centrala utgångspunkter i ekosystemansatsen i svensk kontext. MEA (2005) och TEEB (2010) kategoriserade kulturarv som en kulturell ekosystemtjänst, men i svenska rapporter och vägledningar på nationell, regional och lokal planeringsnivå är inte denna kategoriindelning självklar. Begreppen kulturarv och kulturmiljö är i de studerade rapporterna och vägledningarna i till viss del diskuterade och i någon form behandlade, men inte tydligt definierade. En förklaring till detta kan vara att författarna eller deltagarna i förekommande dialogseminarier med experter och intressegrupper saknar kulturmiljö- och kulturarvskompetens. Det faktum att kulturvårdskompetens inte heller efterfrågas i större utsträckning talar för att kunskapen inte är prioriterad. Kulturarv och kulturmiljö är mycket komplexa begrepp, vilket framför allt Skogsstyrelsen lyfter fram i relation till det skogliga kulturarvet, där det beskrivs som en stor utmaning att särskilja materiellt, immateriellt och biologiskt kulturarv. Begreppens komplexitet, i kombination med brist på specialistkompetens, kan vara en förklaring till varför de ibland helt utesluts, istället för att definieras och diskuteras.

I de vägledningar och rapporter där kulturarv och kulturmiljö definieras (eller beskrivs) på något sätt är det främst utifrån materiellt och biologiskt perspektiv.

Kulturarv lyfts fram som något som kan räknas, inventeras, prickas in på en karta och som något som anses ha någon form av expertutpekade kulturvärde. Det materiella perspektivet innefattas av spår av mänsklig verksamhet inom ett geografiskt område. Dessa spår rymmer allt ifrån äldre och övergivna strukturer såsom äldre murar och fornlämningar, till av människan skapade och idag brukade strukturer såsom stadsrum, byggnader och verksamheter. Det biologiska perspektivet rymmer också dessa skal- och tidsdimensioner, se Figur 2. Det biologiska kulturarvet kan vara en gammal ek, en historisk och övergiven allé såväl som en aktivt brukad park eller skog.

Den geografiska undersökningsenheten som helhet anses ibland ha ett kulturvärde, till exempel en grön struktur som i relation till staden berättar om en svunnen tid. Det handlar om parker, grönområden eller rekreationsområden som definieras som ekosystem och inte som kulturmiljöer i det studerade materialet. Därför blir slutsatsen att t.ex. en stadspark enligt ekosystemansatsen ses som ett biologiskt kulturarv snarare än en värdefull kulturmiljö.

FIGUR 2. Det materiella och biologiska kulturarvsperspektivet innefattar en skaldimension från objekt till miljö samt en tidsdimension från övergivna till aktivt brukade objekt och miljöer. Det biologiska kulturarvet skiljer sig från det materiella i det att den biologiska miljön också kan inneha ett kulturvärde som helhet i relation till det övriga (stads)landskapet

De dominerande definitionerna av kulturarv speglar ett förhållningssätt inom det som Ashworth (2011) benämner *the preservation paradigm* och/eller *the conservation paradigm*. Kulturarv beskrivs i vägledningarna och rapporterna dels som av experter utpekade objekt med värden som bör skyddas från förändring, utveckling eller andra hot, dels som samlingar av objekt (miljö) där den samtida användningen och förhållningssättet till exempelvis en park är viktig i syfte att verka för en lokal utveckling och förnyelse av platser. Dessa två parallella förhållningssätt behandlar främst det Harrison (2013) definierar som *official heritage*, dvs. objekt och områden som har pekats ut av offentliga aktörer och skyddats genom lagstiftningen.

Enbart Naturvårdsverket (2017) har ett perspektiv på kulturella ekosystemtjänster som ansluter till vad Ashworth (2011) benämner som *the heritage approach*, där det som eventuellt skulle kunna vara kulturarv eller (värdefull) kulturmiljö definieras utifrån människors behov.

4.2 UNDERSÖKNINGSENHETEN: KULTURARV OCH KULTURMILJÖ RELATERAT TILL GEOGRAFISK SKALA OCH INNEHÅLL

Sammanfattande slutsatser:

- Hur ett ekosystem ska avgränsas geografiskt är inte självklart.
- Huruvida icke-biologiska strukturer ingår som underlag i ekosystemtjänsteanalyser är otydligt.

De ovan nämnda dominerande definitionerna av kulturarv är avhängt avgränsningarna för vad man i planeringssammanhang ämnar analysera. Perspektivet som White Arkitekter (2014) lyfter fram (se Figur 1) kan beskrivas som begränsat när endast ”gröna” delar – som förmodligen kan antas utgöra en positiv ekosystemtjänst i ett urbant sammanhang – innefattas i systemet. Det saknas ett tydligt perspektiv som visar hur de olika identifierade objekten samspelar sinsemellan, liksom med andra objekt och miljöer och som därigenom tydliggör landskapets systemegenskaper. Andra delar av den urbana miljön (som sammanlänkar de olika ”gröna” delarna) och som möjligtvis skulle kunna antas innebära en negativ (men inte självklart så) påverkan på ekosystemets sammantagna tjänster ingår inte i systemet. Ur kulturarvsteoretiskt perspektiv utgör White Arkitekters vägledning ett exempel på en indelning av landskapet som gör det svårt att bedöma platsens kulturvärden ur ett systemperspektiv.

I snävt avgränsade undersökningsenheter framträder inte arkitektur och stadsbyggnad som komplexa system bestående av både biologiska och av människan skapade objekt och strukturer vilka är rumsligt och/eller socialt sammanbundna med varandra. Här ges inte utrymme att karakterisera varje objekt eller struktur inom systemet i relation till den specifika kontexten, d.v.s. de rumsliga, sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden som kännetecknar varje plats, som därigenom har positiv eller negativ inverkan på varje objekt eller struktur. Utifrån ett systemperspektiv är det detta samspel mellan olika delar av systemet som definierar landskap och byggd miljö som kulturarv och kulturmiljö snarare än specifika monument och områden som har identifieras i linje med en auktoriserad kulturarvssdiskurs (AHD).

I mycket breda avgränsade undersökningsenheter framträder däremot arkitekter ibland som delar av själva ekosystemet. Havs- och vattenmyndigheten (2017) menar att fiskelägen räknas till de kulturella ekosystemtjänster som havet producerar, eftersom dessa anses ha uppstått genom ett historiskt nyttjande av livsmedel från havet. I detta fall uppstår frågan: om vissa former av icke-biologiska strukturer inryms i ekosystemanalysens undersökningsområde, var går gränsdragningen? Frågan är relevant för att avgöra skillnaden mellan en kulturmiljöanalys och en ekosystemtjänsteanalys.

4.3 KRITISK REFLEKTION ÖVER IMPLEMENTERINGSSTRATEGIER

Sammanfattande slutsatser:

- Det finns tendenser att vilja hörsamma en mix av expert- och lekmannaundersökningar.
- Den objekt-centrerade förståelsen av kulturarv och kulturmiljö försvårar förut-sättningslösa lekmannaundersökningar.

- Om kulturarv ska bli en del av ekosystemtjänstansatsen krävs en fortsatt riktning gentemot det teoretiska perspektivet på kulturarv som en process – någonting som skapas utifrån människors behov – och som del av ett system.
- Kulturvårdens profession kan utgöra en samverkanskompetens för ekosystemtjänsteanalys.

Boverket (2016 s. 14) påpekar att bland kommuntjänstemän och andra som blivit tillfrågade i intervjuer om deras kunskap kring ekosystemansatsen, så finns det en motsättning mellan förståelsen av naturvärden och naturens nytta. Medan den traditionella naturvärden vill värna naturen för dess egen skull, framhävs ett nyttoperspektiv inom ekosystemansatsen. Denna motsättning liknar kulturvårdens dilemma, där ”inneboende värden” eller fördefinierade värden (*the preservation* och *the conservation paradigm*) tas omhand parallellt med samtida teoretiska perspektiv på människors bruk av det förflutna för samtida behov (*the heritage paradigm*). Ekosystemansatsen och samtida kulturarvsteori har därmed gemensamma utgångspunkter.

Att undersöka naturens nytta för människor och människors bruk av det förflutna för samtida behov kräver antropocentriska undersökningsmetoder. Naturvårdsverket (2016) menar att det finns ett stort intresse bland kommunala och regionala tjänstemän att hitta nya tankemodeller och vägar att arbeta med kulturella ekosystemtjänster. Vägledningarna och rapporterna visar tendenser att vilja hörsamma en mix av expert- och lekmannaundersökningar. En slutsats är att med utgångspunkt i att ekosystemtjänsternas värde utgår från samhällets behov börjar utmaningen med att föra dialog med allmänheten tas på allvar.

Sweco & Nacka kommuns vägledning (2015) är ett exempel på där en mix av expert- och lekmannaundersökningar framhålls som ideal. Förståelsen av kulturarv och kulturmiljö är dock objekt-centrerat, där befintliga kulturmiljöprogram och historisk bebyggelse prickas in på en inventeringskarta, som därefter används som diskussionsunderlag i en deltagandeaktivitet. Forskarna bakom Naturvårdsverkets rapport (2017) väljer däremot att inte definiera kulturella ekosystemtjänster och har därmed inte en uttalad förförståelse för vad varken tjänsterna eller kulturarv och kulturmiljö skulle kunna vara. Med föresatsen att kulturella ekosystemtjänster uppstår utifrån individens behov, använde forskarna i rapporten en multimetodansats där både kvalitativa och kvantitativa data låg till grund för resultaten. Därmed lät de deltagarna själva definiera vad som skulle kunna vara kulturarv eller kulturmiljö. Skillnaden mellan dessa analyser är aktivitetsledarens grad av neutralitet och möjlighet att förutsättningslöst analysera vad av (stads)landskapet som anses vara viktigt och värdefullt för deltagarna.

Utifrån behovet av mer kvalitativa data och antropocentriska angreppssätt, menar forskarna bakom Naturvårdsverkets rapport (2017) att den kompetens som finns bland tjänstemän som arbetar med kulturella ekosystemtjänster behöver kompletteras med kunskap i beteendevetenskap (NVV 2017, s. 57). Med bakgrund av denna begreppsanalys vill vi tillägga att kulturarvsforskning som fokuserar på människans samspel med landskapet ger en teoretisk och metodologisk bas för vidareutveckling av ickemonetära värderingsindikatorer av kulturella ekosystemtjänster. Dessa indikatorer erbjuder metoder som kan ge en kompletterande och nyanserad

tolkning av det befintliga begreppet kulturella ekosystemtjänster och särskilt avseende kulturarv och kulturmiljö. Dessa metoder ämnar inte skilja på det som enligt Harrison (2013) utgör *official heritage* (objekt och områden som har pekats ut av offentliga aktörer och skyddats genom lagstiftningen) från *unofficial heritage* (objekt och områden som har uppmärksammats av individer och sammanslutningar men inte av offentliga parter och som inte formellt skyddats), eller andra objekt och miljöer som inte har uppmärksammats officiellt eller inofficiellt. Kulturarv och kulturmiljö enligt detta resonemang handlar inte bara om definierade objekt eller miljöer, utan om ett systemperspektiv där officiellt och inofficiellt definierade objekt och miljöer ingår, såväl som mer modesta delar av den byggda miljön och landskapet och som därigenom bidrar till värdet och förståelsen av systemets ingående delar.

5. Källförteckning

LITTERATUR

Ashworth, G., (2011). Preservation, Conservation and Heritage: Approaches to the Past in the Present through the Built Environment. *Asian Anthropology*, 10 (1), 1-18.

Bergek, S., Sandin, L., Tomband, F., Holén, E., Bryhn, A. (2017). *Ekosystemtjänster från svenska sjöar och vattendrag. Identifiering och bedömning av tillstånd*. Havs- och vattenmyndighetens rapport 2017:7

Boverket (2018). *Ekosystemtjänster i den byggda miljön – vägledning & metod*. PBL Kunskapsbanken. Stockholm, 2018.

Boverket och Malmö Stad (2016). *BEST-rapporten. Får ekosystemtjänster tillräckligt stöd i PBL?* Malmö 2016.

Harrison, R., (2013). *Heritage: critical approaches*. Abingdon and New York: Routledge

Hilding-Rydevik, T., Blicharska, M., (2016). *Ekosystemtjänster i praktiken. Erfarenheter av att praktiskt använda begreppet ekosystemtjänster i planering och beslutsfattande i Sverige och en exempelsamling*. Naturvårdsverket Rapport 6724, 2016.

Millennium Ecosystem Assessment (MEA) (2005). *Ecosystem and Human Well-Being: Synthesis*. Washington, DC. Island Press.

Navrud, S. och Ready, R. C., (red.) (2002). *Valuing Cultural Heritage. Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifacts*. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar.

Olsson, K., (2008). Citizen input in urban heritage management and planning: A quantitative approach to citizen participation. *Town Planning Journal*, 79(4), 371–394.

Pedersen, E., Johansson, M., Weisner, S., (2017). *Värdering av kulturella ekosystemtjänster baserat på bidrag till livskvalitet*. Naturvårdsverket Rapport 6756, 2017.

Riksantikvarieämbetet (2016). *Växter och vegetation som biologiskt kulturarv: Vårda väl*. Rapport 2016:2527.

Rothman, M., (2011). *Nackas Grönstrukturprogram*. Nacka Kommun.

Sandström, U. G., (2016). *Vägledning om Ekosystemtjänster i ärendehandläggning och annan verksamhet*. Länsstyrelserna. Rapport från RUS 2016.

Skogsstyrelsen (2017). *Skogens ekosystemtjänster – status och påverkan*. Skogsstyrelsen Rapport 2017/13.

Smith, L., (2006). *Uses of Heritage*. Abingdon and New York: Routledge.

SOU (2013:68). *Synliggöra värdet av ekosystemtjänster – Åtgärder för välfärd genom biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Stockholm, 2013.

The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB) (2010). *The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature: A Synthesis of the Approach, Conclusions and Recommendations of TEEB*. Bryssel: European Commission.

TemaNord (2015). *Kulturarv og økosystemtjenester: sammenhenger, muligheter og begrensninger*. In. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

Tunbridge, J. E., och Ashworth, G. J., (1996). *Dissonant Heritage. The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester: John Wiley & Sons.

White arkitekter (2014). *Ekosystemtjänster i stadsplanering. En vägledning*. c/o City: Stockholm.

Sweco & Nacka kommun (2015). *Visualisera och värdera ekosystemtjänster i kommunal samhällsplanering – Ekotjänster i Nacka*. Nacka.

Enetjärn Natur & Jönköpings kommun (2015). *Kartläggning av ekosystemtjänster i Jönköpings kommuns nordvästra jordbrukslandskap*. Dnr 4.3.11-4805/15.

Upplands Väsby kommun (2016). *Strategier och metoder för kartering av ekosystemtjänster. Förstudie Ekologisk utvecklingsplan för Upplands Väsby*. Ekologigruppen AB.

ELEKTRONISKA KÄLLOR

<https://www.raa.se/kulturarv/landskap/ekosystemtjanster-och-gron-infrastruktur/>, hämtad under rubriken Ekosystemtjänster och grön infrastruktur på Riksantikvarieämbetets hemsida 2018-12-03

Denna forskningsrapport tillhör FoU-projektet Kompensation, kulturmiljö och kulturella ekosystemtjänster som styrmedel.

Forskare i projektet är Magnus Rönn, Benjamin Grahm Danielson, Susanne Fredholm och Krister Olsson. Syftet är att undersöka, analysera och diskutera kompensation i planeringsprocesser med utgångspunkt från samtida detaljplaner i områden med riksintresse för kulturmiljövården. I detta syfte ingår att undersöka hur kulturbegreppet förstås inom ramen för ekosystemtjänster. Det övergripande målet är att utveckla kunskap om hur nyckelaktörer arbetar med kulturmiljövården med hänsyn till nationella krav, styrmedel, konkurrerande intressen och lokala policydokument.

I FoU-projektet ingår en referensgrupp som inbegriper de tre disciplinerna byggnadsvård, arkeologi och samhällsplanering, vilka representeras av följande tre personer; Madeleine Seberbrik från Stadsbyggnadskontoret vid Göteborgs kommun, Tony Axelsson från Göteborgs universitet och Lars Jacobzon från Länsstyrelsen i Västra Götaland.

KULTURARV OCH KULTURMILJÖ I EKOSYSTEMANSATSEN

Fil.dr Susanne Fredholm, Göteborgs universitet, Docent Krister Olsson, Göteborgs universitet

ISBN: 978-91-983911-3-8 Projektnummer: 1803-7 Förlag: Kulturlandskapet

Kulturlandskapet, Ekelidsvägen 5, 457 40 FJÄLLBACKA

www.kulturland.se